

4. Ковальчукова М. А. Новостной анонс в сети Интернет как речевой жанр дискурса СМИ : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка”/ М. А. Ковальчукова. – Ижевск, 2009. – 24 с.
5. Настин И. В. Психолингвистика : учеб.-метод. пособие / И. В. Настин. – М. : МПСИ, 2007. – 177 с.
6. Сапрыгина Н. В. Психолингвистика диалога / Н. В. Сапрыгина – О., 2003. – 328 с.
7. Стрельников А. М. Метафорическая оценка политического лидера в дискурсе кампании по выборам президента в США и России : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20. „Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание”/ А. М. Стрельников. – Екатеринбург, 2005. – 17 с.
8. Яковлева А. С. Категория оценки в публичных политических речах П. А. Столыпина и Отто фон Бисмарка (на материале русского и немецкого языков : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 „Теория языка”/ А. С. Яковлева – Тюмень, 2006. – 24 с.
9. Ясинецька О. А. Психолінгвістика перекладу нової англомовної публіцистичної метафорики українською мовою / О. А. Ясинецька // Вісник Запорізького національного університету : Зб. наук. ст. Філологічні науки. – Запоріжжя : ЗНУ. – № 2. – 2007. – 234 с. – С. 225–230.
10. Spears, Richard. McGraw-Hill's Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs / R. Spears – New York : McGraw-Hill, 2005. – 1080 p.
11. Wilkinson P. R. Thesaurus of Traditional English Metaphors. Second edition / P. R. Wilkinson – London and New York : Routledge, 2002. – 2009 p.

Liliya Kaluzhska

Evaluation in texts of political discourse: translation studies aspect

The article determines peculiarities of evaluation in texts of political discourse. The results of the research demonstrate that translation of allusions and metaphor tends to preserve evaluation as one of the significant features of political communication. Evaluation influences on the choice of translation devices is also singled out.

Key words: evaluation, political discourse, translation, allusion, metaphor.

Оксана Назаренко

НАЦІОНАЛЬНО-ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ УКРАЇНСЬКОГО КОГНІТИВНОГО ПРОСТОРУ В ДИСКУРСІ МАС-МЕДІА

Статтю присвячено функціонуванню національно-прецедентних феноменів у газетному дискурсі, зокрема розглянуто фразеологічні одиниці прецедентного типу та прецедентні феномени літературно-художнього походження, реалізовані в незміненому і трансформованому варіантах у газетних статтях.

Ключові слова: прецедентний феномен, когнітивна база, фразеологізм, трансформація.

Загальні методологічні тенденції до синкретизму та антропоцентричності сприяли появі нових наукових напрямів гуманітарних досліджень, серед яких особливе місце належить лінгвокультурології. Ця наука вивчає «фіксацію в мові, етнотекстах і дискурсивній практиці духовної і матеріальної культури народу» [8, с. 254], у тому числі виявлення цієї фіксації в прецедентних феноменах.

Дослідження прецедентності й прецедентних феноменів початковано працями відомого російського лінгвіста Ю. М. Караулова, який вивчав ці явища в контексті мовної особистості й виокремив основні критерії визначення прецедентних текстів: значущість для певної особистості в пізнавальному та емоційному планах; надособистісний характер; можливість неоднократного звернення в дискурсі конкретної мовної особистості [5, с. 216]. З огляду на це російські дослідники розробили теорію прецедентних феноменів, розмежувавши прецедентний текст, прецедентне висловлення, прецедентну ситуацію, прецедентне ім'я (Ю. Сорокін, Г. Слишкін, Д. Гудков, І. Захаренко, В. Красних та ін.). Створено типологію прецедентних феноменів, у якій останні запропоновано поділити на три групи: 1) соціумно-прецедентні; 2) національно-прецедентні; 3) універсально-прецедентні [7]. До соціумно-прецедентних належать феномени, відомі усім пересічним представникам певного соціуму та належні до колективного когнітивного простору; до національно-прецедентних – феномени, відомі представникам національно-лінгво-культурної спільноти і належні до національної когнітивної бази; до універсально-прецедентних – феномени,

відомі будь-якій пересічній людині та одночасно належні до «універсального» когнітивного простору [6, с. 174].

Метою нашої наукової розвідки є друга група – національно-прецедентні феномени, які Д. Гудков вважає особливою групою вербальних феноменів, пов'язаних з «колективними інваріантними уявленнями конкретних «культурних предметів», національно-детермінованих мінімізованими уявленнями останніх» [3, с. 106]. Саме цей тип прецедентних феноменів потребує детального аналізу з огляду на *актуальність* і необхідність дослідження української національної когнітивної бази.

Матеріалом для аналізу стали публікації в українських газетах «Дзеркало тижня», «День», «Україна молода», «Високий замок», «Львівська газета» за 2009 рік, що містять національно-прецедентні феномени. Такі феномени можуть функціонувати в заголовках статей, в основному тексті, в авторських коментарях тощо, проте всі вони об'єднані спільною національною когнітивною базою. Поняття когнітивної бази зумовлене необхідністю наявності спільних знань та уявлень про світ у комунікантів, без чого успішність комунікативної взаємодії не можлива. Розмежовуючи культурний простір, когнітивний простір та когнітивну базу, Д. Гудков тлумачить останню як «структуровану сукупність знань та уявлень, притаманних усім представникам тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти» [3, с. 92].

Національно-прецедентні феномени застосовують у газетних текстах часто. Експериментальне дослідження, проведене О. Боярських, доводить доцільність та релевантність використання прецедентних феноменів у газетних матеріалах та підтверджує залежність асоціативного поля прецедентних феноменів від кількості трансформацій: трансформовані прецедентні феномени викликають більше асоціацій, ніж подані без змін [1, с. 69]. Ми розглянемо і трансформовані, і нетрансформовані прецедентні феномени, що тематично можна поділити на дві групи. До першої групи належать фразеологічні одиниці (прислів'я, приказки, паремії, загадки), прецедентний статус яких залишається невизначеним [8, с. 295], проте вони мають здатність «у найвищому ступені відображати особливості світосприйняття носіїв мови, зумовлені національною культурою» [3, с. 192]. До другої групи належать прецедентні феномени, джерелом яких постає українська національна культура – література, релігія, філософія, історія, однак ця група меншою мірою представлена в газетному дискурсі, тому що феномени такого типу орієнтовані не на пересічних, а на інтелектуальних реципієнтів.

Проаналізуємо першу групу – фразеологічні одиниці, що становлять ядро національно-прецедентних феноменів та можуть функціонувати в первинному і трансформованому варіантах. У незміненому варіанті їх застосовують із первинним значенням, зрозумілим представникам національно-культурної спільноти без пояснень, напр.: *Погодимось з відомим прислів'ям лише почасти: не все, але майже все нове – це добре забуте старе* (Дзеркало тижня. 2009. № 20); ... як показує практика, Володимир Михайлович просто *«товче воду в ступі»*, не пропонуючи дієвих шляхів вирішення селянських проблем (Україна молода. 2009. № 141); *У міській раді ліва рука не знає, що робить права* (Високий замок. 2009. № 159). Використання таких фразеологізмів, що переважно є прислів'ями та пареміями, загалом характерне для української лінгвоментальності. О. Дуденко, розглядаючи номінативну і комунікативну природу українських паремій, стверджує, що це – «асоціативно “зашифровані” повідомлення, розуміння яких вимагає етнолінгвістичних, традиційно-культурних знань, а також обізнаності з національною символікою; остання, як відомо, акумулює в собі потужні згустки смислу» [4, с. 11]. Це можна сказати про всі фразеологічні одиниці, що становлять національно-прецедентні феномени і використовуються в газетному дискурсі, зокрема про власне українські, що не мають відповідників в інших східнослов'янських мовах, напр.: *Магія чисел: Охочих побратися 09.09.09 – хоч греблю гати* (Високий замок. 2009. № 159); *Звісно, Києву до Лондона – як куцо́му до зайця. Прямо скажемо – далекувато* (Україна молода. 2009. № 152); *Де лелека водиться, там щастя родиться* (Високий замок. 2009. № 158). Такі фразеологізми питомі для української мови, під час їхнього перекладу виникають своєрідні змістові лакуни, які замінюють синонімічними висловами з іншої мови або передають описово. Саме ці національно прецедентні феномени належать серед інших до ядра української когнітивної бази: вони не лише зрозумілі всім представникам української лінгвоментальності, а й незрозумілі носіям інших мов, що вказує на їхню самотність. Периферію національно-прецедентних феноменів, представлених нетрансформованими фразеологізмами, становлять прислів'я та приказки, наявні не лише в українській, а й в інших слов'янських мовах, де вони мають відповідники, напр.: *Як мовиться, «на злодієві шапка горить»*

(Дзеркало тижня. 2009. № 19) – російський відповідник «на воре шапка горит»; *Бо в питаннях соціального захисту селян – кінь не валявся* (Дзеркало тижня. 2009. № 20) – російський фразеологізм «конь не валялся»; *Тобто справа проти селян була «шита білими нитками»* (Україна молода. 2009. № 142) – російський відповідник «шита белыми нитками»; *Яблуко від яблуньки недалеко падає* (Високий замок. 2009. № 157) – російський фразеологізм «яблоко от яблони недалеко падает» тощо.

Крім фразеологічних одиниць, поданих без змін, у газетному дискурсі функціонують трансформовані фразеологізми, у яких замінено один або декілька лексичних складників. Прецедентний статус феноменів, представлених трансформованими фразеологізмами, надає змогу легко відновлювати першоджерело – вихідний фразеологізм – та експлікує нові семантичні шари, викликані відповідними асоціаціями реципієнтів. Коли трансформації піддаються прислів'я та приказки через заміну окремих лексем, то реципієнт змушений знайти підтекстову інформацію. Незначні трансформації складників лише змінюють семантичні акценти, але залишають загальний зміст фразеологізмів без змін, напр.: *Як посієш, так і пожнеш* (Високий замок. 2009. № 42); *Моя родина – моя фортеця* (Львівська газета. 2009. № 21); *У стилі «пришійкобильхвіст»* (Україна молода. 2009. № 77). Якщо фразеологізм зазнає більших трансформацій, то він викликає широке коло асоціацій і подає нові значення, яких не було в незміненому варіанті, напр.: *Ніде порожній пляшці впасти!* (Україна молода. 2009. № 90); *Пусти свиню у Стрийський парк...* (Високий замок. 2009. № 41). З прикладів бачимо, що заміна семантично навантажених компонентів зумовлює виникнення нових змістів. Трансформованими можуть бути не лише питомі українські фразеологізми, а й спільні для східнослов'янської когнітивної бази, напр.: *Мешканці усіх будинків, єднайтесь!* (Високий замок. 2009. № 35); *Татари всіх країн єднуються* (Україна молода. 2009. № 89). Слід зазначити, що трансформованими фразеологізмами здебільшого послуговуються в заголовкових комплексах газетних статей, а незміненими фразеологізмами – в основному тексті газетного матеріалу. Наявність трансформованого фразеологізму в заголовку більшою мірою привертає увагу, ніж відомі реципієнтам прислів'я та приказки, тому що вони постають своєрідним маніфестатором, маркованим знаком прихованого змісту, підтексту. Підтекст, на думку І. Гальперіна, виникає «завдяки здатності читача бачити текст як поєднання лінійної та супралаїнійної інформації» [2, с. 46]. Саме трансформація фразеологізмів експлікує підтекст, що містить авторські оцінки, іронію.

Другу групу національно-прецедентних феноменів становлять цитати – оригінальні й трансформовані – з творів українських авторів, що набули статусу прецедентних. Такі прецедентні тексти релевантні саме для української національної когнітивної бази, вони є знаковими текстами для кожного представника української лінгвоментальності. Насамперед це цитати з хрестоматійних текстів української класики, що переважно використовуються в газетному дискурсі без змін, напр., стаття, присвячена річниці з дня смерті Лесі Українки має назву – цитату з одного з віршів поетеси: *Бажаю так скінчити я свій шлях, як починала: з співом на вустах* (День. 2009. № 133). За таких умов прецедентність тексту та його паспортизація проходить для реципієнта легко: доречність використаної цитати зумовлена загальним контекстом статті. Однак у більшості випадків такі прецедентні феномени не частотні, у газетному дискурсі їх використовують значно менше, ніж фразеологізми, а використання потребує додаткових коментарів, своєрідних «підказок» для реципієнта. Так, заголовок статті, присвяченій творчості відомого українського поета Д. Павличка, містить апеляцію до одного з його найвідоміших віршів: *Два кольори Дмитра Павличка* (День. 2009. № 176). З огляду на це актуалізовано прецедентний характер компонента заголовка «два кольори», який викликає відповідні асоціації з ліричним твором поета.

Трансформація подібних національно-прецедентних феноменів, з одного боку, орієнтована на створення підтексту, а з іншого – вимагає від читача інтелектуальної праці, що не всім під силу. Так, заголовок статті *Кохайтесь, студентки, та не з одруженими...* (Україна молода. 2009. № 78) апелює до першоджерела – цитати з «Катерини» Т. Шевченка *Кохайтесь, чорноброві, та не з москалями...*, але заміна кількох лексем ускладнює атрибуцію цитати. Лише своєрідна синтаксична будова, ритміка й один залишений лексичний компонент дає змогу відтворити первинний текст.

Для атрибуції первинного тексту необхідно, щоб наявний компонент мав знаковий характер, викликав асоціації з первинним текстом, напр., у заголовку статті *Свині не винні?* (Дзеркало тижня. 2009. № 16) трансформована лише одна лексема – *коні / свині*, яка належить до однієї лексико-семантичної групи «тварини» з оригінальним компонентом, тому викликає відповідні асоціації – із новелою М. Коцюбинського «Коні не винні».

Крім літературно-художніх творів, прецедентними текстами можуть бути фрагменти з відомих українських пісень, причому не обов'язково народних, головне, щоб ці пісні містили прецедентні феномени національної когнітивної бази, напр., відома пісня В. Івасюка «Червона рута» містить один з рядків *Червону руту не шукай вечорами...*, а заголовок статті поданий як трансформована цитата *Той, хто знайшов червону руту* (День. 2009. № 80), проте прецедентний феномен «червона рута» одразу викликає потрібні асоціації й дає змогу відтворити оригінальний текст та сприймати зазначений заголовок як наслідок з подій пісні. Проте й деякі українські естрадні пісні можуть набувати прецедентного статусу, напр., у заголовку статті *А він такий чудовий, весь різнокольоровий* (Високий замок. 2009. № 157) наявна трансформована цитата з пісні Верки Сердючки *...іду я у садочок, наїмся черв'ячків, а черв'ячки чудові та різнокольорові...* Крім описаних прецедентних висловлень, прецедентними феноменами можуть слугувати знакові історичні події, історичні особистості, політики, факти, проте їх розуміння не потребує додаткових зусиль від реципієнта, тому сприймається адекватно, не актуалізуючи змістово-підтекстову інформацію.

Отже, у газетному дискурсі функціонують дві групи національно-прецедентних феноменів, що представлені фразеологізмами та прецедентними висловленнями. Перша група об'єднує оригінальні й трансформовані фразеологізми (паремії, прислів'я та приказки), що становлять ядро і периферію української когнітивної бази, а друга група представлена оригінальними і трансформованими цитатами з творів українських письменників та з текстів популярних українських пісень. Трансформовані тексти актуалізують підтекст і вимагають багатозарового розуміння змісту основного тексту. Феномени першої групи є більш частотними, ніж другої, проте загалом національно-прецедентні феномени передусім орієнтовані на пересічного реципієнта, тому актуалізують знання на рівні фразеології, а не історії та культури.

У перспективі необхідно продовжити дослідження інших типів національно-прецедентних феноменів, представлених у газетному дискурсі в заголовках та основному тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боярских О. С. Прецедентное высказывание в газетном тексте: особенности читательского восприятия / О. С. Боярских // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2007. – Вип. 1 (21). – С. 65–69.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. Изд. 4-е. – М. : КомКнига, 2006. – 144 с.
3. Гудков Д. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288 с.
4. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій : Автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01. / Олена Володимирівна Дуденко. – К., 2002. – 18 с.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
6. Красных В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
7. Красных В. В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и коммуникации / В. В. Красных, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, Д. В. Багаева // Вестник МГУ. – Серия 9 : Филология. – 1997. – № 3. – С. 62–75.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

Oksana Nazarenko

National-precedent phenomena of Ukrainian cognitive base in mass-media discourse

The article is devoted to functioning of the national- precedent phenomena in newspaper discourse, special consideration given to the precedent phraseological units as well to the precedent phenomena of the artistic fiction origin, realized, both transformed and intact, in the newspaper articles.

Key words: precedent phenomena, cognitive base, phraseology, transformation.